

Artikel

Je stem laten horen

De politiek achter culturele coöperaties

In de kunst- en cultuursector is een groeiende belangstelling voor coöperaties waarneembaar. Kate Oakley, onderzoeker aan de Universiteit van Glasgow, stelt vast dat coöperaties behalve structuren voor collectief werken en produceren ook een fundamenteel politiek-ethische keuze inhouden.

Fabriek Mill One en water houses, New Lanark.
Fotografie: Historic Environment Scotland,
© Crown Copyright HES

Vanaf mijn kantoor op de Universiteit van Glasgow is het ongeveer 50 kilometer door Clyde Valley naar New Lanark, werelderfgoed van UNESCO ter nagedachtenis aan Robert Owen, een van de oprichters van de coöperatieve beweging in het Verenigd Koninkrijk. Owen was een textielfabrikant die hervormingen doorvoerde en begin 19de eeuw New Lanark stichtte, niet als coöperatie, maar als een paternalistische modelfabriek met huisvesting, kinderopvang en onderwijs voor de arbeiders. Op latere leeftijd zag hij de beperkingen van het paternalisme en schoof hij op richting socialisme, waarbij zijn ideeën over coöperaties voor een belangrijk deel werden ingegeven door zijn betrokkenheid bij utopische socialistische gemeenschappen in de Verenigde Staten. UNESCO verwoordt het op de wereld-erfgoedlijst¹ aldus: ‘New Lanark herinnert ons er op unieke wijze aan dat het creëren van rijkdom niet automatisch degradatie inhoudt van de producenten ervan’. Degradatie van arbeid bestaat ook nu nog en doet zich voor in

Kate Oakley

verschillende gedaanten, van grove uitbuiting tot ver over je grenzen gaan en te hard werken. Maar New Lanark laat ook zien dat de geschiedenis van zich organiserende arbeiders zowel iets toevoegt aan als onlosmakelijk verbonden is met arbeidspolitiek.

Aantrekkingskracht

Mijn vakgebied bestrijkt de culturele industrie. Ik doe al enige tijd onderzoek naar cultureel werk en geef les aan mensen die willen toetreden tot de kunst- en cultuursector. De aantrekkingskracht van cultureel werk is niet moeilijk te begrijpen, het vooruitzicht van zelfexpressie, een zekere mate van autonomie, samenwerken met anderen die dezelfde interesses delen en voor een enkeling succes en zelfs rijkdom. Er is dan ook vaak sprake van een overschot aan arbeidskrachten. Dit in combinatie met andere factoren, zoals de concentratie van media-eigendom en de ontwikkeling van wereldwijde toeleveringsketens, heeft geleid tot een situatie waarin uitbuiting en ongelijkheid wijdverbreid zijn. Werkgevers geven de voorkeur aan witte mannelijke academici uit de middenklasse, regionale spreiding is ongelijkmatig en geconcentreerd in de steden. Daarnaast zijn veel sectoren, zoals film, televisie en videogames, het middelpunt geweest van campagnes als #metoo en #oscarssowhite, maar ook van beschuldigingen over een cultuur van lange werkdagen, uitbuiting en intimidatie.

Een groeiend bewustzijn van deze problemen bij beleidsmakers en werknemers heeft in het Verenigd Koninkrijk (VK) geleid tot een golf van werknemers- en studentenorganisaties die zich keren tegen onbetaald werk (meestal in de vorm van stages), lage lonen en bestaansonzekerheid. Met collega's van Cultural Workers Organize² heb ik onderzoek gedaan naar de manieren waarop werknemers in de culturele industrie collectieve antwoorden geven op problemen in de culturele sector. Wetenschapper Marisol Sandoval merkte op dat we in discussies over cultureel werk momenteel gevangen lijken te zitten tussen enerzijds het idee dat werk alles is, dat we er 'gepassioneerd' over moeten zijn

en 'doen wat we leuk vinden', en anderzijds dat werk tot niets dan ellende, vervreemding en uitbuiting leidt. Maar het verlangen van zowel jong als oud om betrokken te zijn bij culturele ondernemingen zal niet verdwijnen en dus blijft het cruciaal om manieren te vinden die bijdragen aan plezier, solidariteit en voldoening.

Politieke keuze

Hieronder valt ook de oprichting van coöperaties en hoewel die in de hele economie voorkomen, met name in de voedselproductie en detailhandel, groeit hun betekenis in de culturele sector, zoals dit artikel laat zien. Ik doe al enige tijd onderzoek naar de mogelijkheden van coöperaties en heb de afgelopen jaren overal in het VK interviews afgenomen met coöperaties in de kunst- en cultuursector. Beleidsmakers en kunstfondsen, zich bewust van de problemen op de culturele arbeidsmarkt, zijn steeds meer geïnteresseerd in coöperaties, maar stellen die vaak op één lijn met sociale ondernemingen of liefdadigheidsinstellingen als het zoveelste non-profit businessmodel. Hoewel mijn onderzoek zich dus richtte op coöperaties als structuren waarin wordt gewerkt en geproduceerd, bleven bredere politieke aspecten naar voren komen. Daardoor ben ik coöperaties gaan zien als een fundamenteel politieke keuze, een manier om bredere aspecten als democratisering, macht en plaats met elkaar te verbinden. De economie is een politieke arena, op de werkplek worden we vaak geconfronteerd met ongelijkheid of uitbuiting en werken brengt voortdurend politieke keuzes met zich mee. Voor degenen die →

De betekenis van coöperaties in de culturele sector groeit

werkzaam zijn in de kunst- en cultuursector, vaak hoogopgeleid en politiek bewust, is dat de voornaamste reden om een coöperatie op te richten. De rest van dit artikel is gebaseerd op die interviews en gaat kort in op dit punt en wat het ons vertelt over de mogelijkheden voor culturele coöperaties.

De geïnterviewde organisaties waren verspreid over de hele cultuursector en varieerden van ontwerpcoöperaties tot uitgeverijen en coöperaties in de podiumkunsten. In vrijwel alle gevallen werd de beslissing om een coöperatie op te richten ingegeven door politieke of ethische beweegredenen; het ‘zakelijke voordeel’ van een coöperatie werd zelden genoemd. De belangrijkste reden om een coöperatie op te richten was niet een andere organisatiestructuur, maar de wil om betrokkenheid te tonen bij bepaalde waarden of grondbeginselen. Autonomie was een sterke drijfveer, zoals vaak bij mensen in de cultuursector, in dit geval echter niet puur individueel maar als een ideaal dat ook collectief verwezenlijkt kan worden³. Dat is precies het soort controle dat creatieven zeggen te willen, maar die uitsluitend voor ‘ondernemers’ lijkt te zijn weggelegd.

‘Coöperaties hebben een aantal vaste waarden en principes... globaal lijken die in te houden dat je eerlijk bent, hoe je factureert, hoe je mensen met meer respect behandelt, dat je ethischer te werk gaat en dat je naar mensen luistert. Je hoort zelden dat iemand door deelname aan een coöperatie volledig is afgebrand.’

‘Er is geen hiërarchie, omdat we een coöperatie zijn en dus allemaal overal een stem in hebben en op gelijke voet met elkaar omgaan.’

Ook de zorgen om bredere culturele sectoren en de daar geldende arbeidsomstandigheden dienden als motivatie.

‘We hebben een coöperatie opgericht, omdat we in het idee erachter en in een coöperatieve economie geloven. We denken dat mediabedrijven beter zouden functioneren als ze als coöperaties werden gerund.’

‘Het was meer een bewuste keuze... met goede bedoelingen. Als we een naamloze vennootschap zouden beginnen zou dat volgens mij de boodschap afgeven dat die jongens er alleen maar op uit zijn zoveel mogelijk geld te verdienen, maar daar gaat het ons niet om.’

‘Uitgeven is veranderen. Marketing is veel belangrijker dan vroeger, auteurs merken dat er wordt gekort op hun voor-schotten. Dus de vergoeding die naar auteurs gaat, is een steeds kleiner aandeel uit de pot. We bespraken of er andere manieren zijn waarop auteurs kunnen proberen meer controle over hun werk te krijgen en zo meer te profiteren van de inkomsten. Dat is het idee erachter.’

Wat vaak werd genoemd was dat men af wilde van hiërarchische verhoudingen en meer ‘zeggenschap’ wilde hebben op het werk, of zoals een lid van een coöperatie het samenvatte: ‘Ik kan me niet voorstellen dat ik ergens zou werken waar ik mijn mening niet mag geven en zeggen, nee, dat is verkeerd.’

‘Wat ik er positief aan vind, is de diversiteit en dat er verschillende opvattingen aan tafel zitten. De platte organisatiestructuur vind ik ook heel prettig. Ik denk dat er veel te zeggen valt voor dat vermogen, die manier waarop we het hebben georganiseerd, elkaar helpen en kunnen bijspringen. Wat ik ook fijn vind, is het democratische gevoel dat beslissingen gezamenlijk worden genomen.’

‘En de afwezigheid van een van bovenaf opgelegd beleid. In een hiërarchische structuur wordt er niet altijd naar je geluisterd...’

Wat ook in de interviews naar voren kwam, was het gevoel dat veel leden van coöperaties vooruit wilden komen. Mensen waren geïnteresseerd in wat ze van sociale bewegingen konden leren over platte organisatiestructuren en collectieve besluitvormingsprocessen zoals in een sociocratie. Ik sprak een beleidsmaker van een lokale overheid die dit expliciet koppelde aan het gevoel dat politiek, maatschappij en milieu in een crisis verkeren, waardoor de manier

waarop mensen tegen het kapitalisme in het algemeen aankijken volgens hem begon te veranderen. ‘Er zitten scheurtjes in het fysieke en sociale weefsel, mensen beginnen te zeggen, wacht eens even, wat gebeurt hier?’ Of zoals een andere geïnterviewde het verwoordde: ‘Niemand komt ons redden. We moeten opstaan en iets doen.’

Enthousiasme

Ik hoop hierboven een idee te hebben gegeven van de beweegredenen van de oprichters en leden van coöperaties in de culturele sector. Veel geïnterviewden klaagden over de problemen die ze bij het opzetten van een coöperatie tegenkwamen in het VK, waar consultants vaak niet bekend zijn met deze bedrijfsvorm en banken en financiële instellingen minder bereid zijn om leningen te verstrekken. Hoewel degenen die in de culturele sector gaan werken meestal zijn afgestudeerd, gaat het hoger onderwijs er nog vooral vanuit dat studenten in dienst zullen treden bij culturele instellingen in de publieke sector, zzp'er worden of als ondernemer zullen proberen hun eigen, op groei gerichte culturele bedrijf op te zetten. De ontmanteling van zelfstandige kunstopleidingen heeft de toegang tot cultureel onderwijs in Engeland moeilijker gemaakt, en hoge collegegelden hebben geleid tot afgestudeerden met flinke schulden en minder keuzemogelijkheden. Er wordt nog steeds kunstonderwijs van hoge kwaliteit aangeboden, maar het wemelt van de tegenstrijdigheden. Een van de geïnterviewden vertelde dat tijdens haar studie beeldende kunst samenwerking door de opleiding werd aangemoedigd: ‘Maar bij de diploma-uitreiking ging het alleen maar over zakendoen en concurrentie.’

Het is belangrijk om te benadrukken dat coöperaties geen wondermiddel zijn voor alles wat er mis is met werken in de culturele sector. Uit onderzoek blijkt dat leden en werknemers van coöperaties uit dezelfde niet-representatieve groep afkomstig zijn als bij andere culturele organisatiestructuren, waarbij vrouwen, de arbeidersklasse en etnische minderheden ondervertegenwoordigd zijn. Door de hoge mate van betrokkenheid en het relatief trage tempo van de besluitvorming kunnen culturele coöperaties veel van iemand vergen, zoals zeer lange werkdagen en een slechte balans tussen

werk en privéleven. Voorstanders zullen daar tegenin brengen dat wie is aangesloten bij een coöperatie ten minste de mogelijkheid heeft deze zaken aan te kaarten in een niet-hiërarchische omgeving.

In mijn interviews met coöperaties komt over het algemeen een haast religieus enthousiasme voor deze organisatievorm naar voren. Samen met anderen werk ik momenteel aan een minor over werken in coöperatief verband en ik merk dat studenten zich grote zorgen maken over de arbeidsmarkt die ze zullen erven en graag meer zeggenschap zouden willen over hun werk, zelfs als dat ten koste zou gaan van snelle besluitvorming of inkomensgroei.

Coöperaties bestaan al heel lang en de huidige veranderingen verschillen van die waarmee wevers in Lanarkshire in de 19de eeuw te maken hadden. Maar zoals een van de geïnterviewden het verwoordde: ‘Ik denk dat coöperaties meer bekendheid zullen krijgen in deze tijd van klimaatverandering en ethisch zaken doen, nu iedereen zich meer begint te interesseren voor een betere manier van werken en beseft dat sommige manieren van werken niet duurzaam zijn. Dus het begint een beetje aan te slaan... Dat is heel positief.’ •

De oorspronkelijke Engelstalige versie van dit artikel is ook beschikbaar via www.boekman.nl. Nederlandse vertaling: Marlene Lokin (Lokin Traductions Amsterdam)

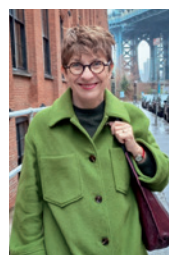
Literatuur

- Boyle, D. en K. Oakley (2018) *Co-Ops in the cultural industries*. Manchester: Co-operatives UK.
- De Peuter G., G. de Verteuil en S. Machaka (2022) *Co-operatives, work, and the digital economy: a knowledge synthesis report*. Manchester: Co-operatives UK.
- Oakley, K. (et al.) (2017) ‘Cultural capital: arts graduates, spatial inequality, and London's impact on cultural labor markets’. In: *American Behavioral Scientist*, jrg. 61, nr. 12, 1510-1531.

- Sandoval, M. (2018) ‘From passionate labour to compassionate work: cultural co-ops, do what you love and social change’. In: *European Journal of Cultural Studies*, jrg. 21, nr. 2, 113-129.

Noten

- 1 whc.unesco.org/en/list/429/
- 2 culturalworkersorganize.org/
- 3 Alle interviews zijn in 2022 afgenomen als onderdeel van een onderzoeksproject dat werd gefinancierd door de Universiteit van Glasgow en de Radboud Universiteit.

Kate Oakley is hoogleraar Cultural Policy aan de Universiteit van Glasgow, waar ze zich bezighoudt met werken in de cultuursector